

5. RECOMANACIONS GENERALS

5.1. Introducció

Andorra és un país on coexisteixen tres tipus de paisatges ben diferenciats segons la seva funcionalitat: naturals, rurals i urbans. La presència visible i imbricada d'aquests tres tipus que es poden identificar sense recórrer grans distàncies, és un tret característic del paisatge andorrà.

El creixement accelerat dels espais urbans a Andorra en aquests darrers anys a vegades pot donar la sensació d'un predomini del paisatge urbà que no ha tingut temps d'adaptar-se al marc natural que li és propi; en ocasions, el creixement urbà pot semblar excessiu i invasor dels espais naturals que queden tan a frec sense espais coixí o de transició. Aquesta sensació queda reforçada pel fet que moltes vies de comunicació passen per, o per a prop de, els principals nuclis habitats. A més, qualsevol actuació en aquestes zones de concentració urbanística requereix certa complexitat per les característiques del territori. Això fa que sovint les actuacions es perllonguin i que Andorra sembli de vegades “un país en obres”. Aquesta percepció s'accentua també pel fet que les àrees més afectades són a les zones “aparador”, és a dir, aquelles que el visitant freqüenta més i veu més pròximes.

Aquest país dels Pirineus amb un paisatge natural propi de muntanya mitjana i alta muntanya on el predomini dels elements naturals (abiòtics i biòtics) és ben palès, presenta al mateix temps com a característica destacable l'oferiment de tot tipus de serveis ben a prop d'aquests indrets tan “naturals”.

Les curtes distàncies que s'han de recórrer per passar d'un tipus de paisatge a un altre proporciona una sensació de confort notable i a la vegada una capacitat de sorprendre amb canvis evidents i en poc temps. Andorra és el país dels “paisatges propers”, dels paisatges a l'abast. Però al mateix temps el reduït espai horitzontal fa que, tot i facilitar els desplaçaments, les infraestructures trenquin la relació harmònica i gradual entre els tres tipus de dominàncies principals, que li donen un caràcter especial al conjunt del paisatge andorrà.

Altres particularitats de tipus estètic i escènic són la verticalitat i el caràcter abrupte del relleu, l'abundor de tarteres en diverses dinàmiques, la presència d'aigua en diferents estats o els canvis cromàtics estacionals dels paisatges de dominància natural i rural, que renoven els paisatges i els hi donen aspectes diferents segons les estacions, contrastant amb el “color” dominant (gris-verdós-terros) del país.

L'oferta propera de comerç i altres serveis, especialment de tipus recreatiu i turístic, especialment lligat a la neu amb un ampli ventall de possibilitats, fa atractiva i còmoda la visita al país.

Per tal de mantenir aquestes particularitats, potenciar-les i, a la vegada, buscar alternatives i solucions als canvis que s'estan detectant darrerament en les demandes de la població autòctona i també visitant pel que fa al paisatge, es proposen una sèrie de recomanacions adequades a cada tipus segons la seva funcionalitat.

5.2. Paisatges de funcionalitat natural

Els paisatges de funcionalitat natural són tots aquells paisatges de dominància abiòtica i/o biòtica. Els elements dominants són el relleu, la litologia, l'aigua, la vegetació i la fauna. Els factors climàtics hi tenen una gran rellevància. Les energies que mantenen aquests paisatges bàsicament són naturals (gravitatòria, termolumínica, termoplúvia).

Tot i que hi pot estar present algun element antròpic esporàdic (refugi, camins ramaders, borda, pont, etc) són puntuals en aquests paisatges. Però sí que en ocasions poden estar travessats per carreteres o presentar infraestructures determinades que per norma general tenen poca incidència en el paisatge, encara que poden crear un fort impacte visual segons la seva localització.

Si bé és important mantenir i afavorir l'accessibilitat a aquestes zones de valor natural, pel coneixement, gaudi i sensibilització de la població, caldria minimitzar al màxim els impactes visuals de determinades vies de comunicació. En aquest sentit són especialment recomanables elements com murs pantalla, terrers i vegetació. També, l'actual planificació d'una xarxa viària, basada en la construcció de túnels té un efecte reductor dels impactes visuals. En aquest cas les zones de més risc d'impacte visual queden limitades a les boques dels túnels, i es poden preveure mesures correctores i ubicacions adients per minimitzar-lo.

En els paisatges de funcionalitat natural la protecció és la figura de gestió més important. Al respecte es destaquen les qüestions següents:

5.2.1. Primar la presència visible de les aigües

L'aigua element abundant en el país, és important que sigui visible. S'han de cuidar els cursos naturals i la seva distribució així com la qualitat. Paisatgísticament pot ser interessant mantenir cursos i canalitzacions d'aigua a cel obert en lloc d'entubar-les, per acabar convertint-se en importants hàbitats per la flora i la fauna.

5.2.2. Protegir els patamolls i els prats alpins

Aquestes zones són especialment fràgils i d'alt valor ecològic i escènic. Algunes actuacions antròpiques i els canvis climàtics naturals posen en perill aquestes zones. S'hauria de tenir especial cura per evitar, la seva alteració tant directa com indirecta i la captació de les aigües que les alimenten.

5.2.3. Considerar la dinàmica de les tarteres

Les tarteres són formacions abiòtiques molt característiques del paisatge d'alta muntanya i per tant molt presents a Andorra. Com elements abiòtics, les tarteres poden presentar una dinàmica molt particular i activa. Es troben distribuïdes pel territori i mostren diferents etapes evolutives que caldria respectar, tant per la seva importància paisatgística com pel risc implícit en la seva alteració (fotografia 10).

Fotografia 10. La dinàmica de les tarteres no sempre ha estat oportunament considerada a l'hora de realitzar determinades actuacions, com ara camins o edificacions. A la imatge, dues cases particulars aixecades al peu d'una tartera de la vall d'Incles.

5.2.4. Mantenir la biodiversitat i la successió d'estatges en alçada

Dels alzinars als boscos caducifolis o perennifolis aciculifolis fins als matollars o prats alpins, es succeeixen diferents associacions pròpies dels diferents estatges altitudinals presents en el país. És fonamental vetllar per mantenir aquesta successió de comunitats vegetals en alçada així com la fauna associada corresponent, ja que és característica del paisatge andorrà que gaudeix d'aquesta riquesa florística i faunística que va des de comunitats de caire mediterrani fins a l'alpí en un àmbit territorial reduït.

5.2.5. Protecció d'espècies de flora i fauna pròpies de muntanya

S'hauria de tenir especial cura dels hàbitats d'algunes espècies, de les quals se n'ha observat la disminució de la població, per tal d'evitar la seva extinció.

5.2.6. Facilitar l'accés respectuós als espais naturals

S'hauria d'intentar millorar l'accés respectuós a les zones de valor natural i convertir-los en zones "santuari", però visitables en certa mesura. Hi ha molts espais dignes d'admirar i conèixer però que exigeixen un cert esforç per part de la població per arribar-hi. S'hauria de ser especialment creatiu a l'hora de pensar sistemes d'accés no agressius amb el medi. En aquest sentit, cal dissenyar i dur a terme itineraris dirigits per a conèixer i alhora preservar determinades zones. Per això, es important categoritzar els accessos i considerar la tipologia dels vehicles i mitjans de transport. Podrien

permetre's accessos a vehicles amb certes característiques ecològiques i barrar el pas a determinades alçades. En aquests punts cal potenciar igualment alguns camins i corriols de fàcil accés que facilitin el senderisme i l'accés a persones amb mobilitat reduïda.

5.2.7. Programa educatiu per donar a conèixer el patrimoni natural andorrà

Alhora que es protegeix el patrimoni natural s'ha de donar a conèixer, ja que això reforça la protecció perquè afavoreix la sensibilització. És important destacar les interrelacions entre elements i entendre el funcionament holístic dels paisatges, ja que qualsevol element es troba interrelacionat i té el seu paper en la dinàmica general. La seva desaparició afecta no només a l'espècie sinó al paisatge en conjunt. Seria interessant dissenyar un programa de coneixement del paisatge andorrà que podria incloure diverses actuacions (tallers interactius, centres d'interpretació, exposicions, rutes de paisatge, etc) adreçat a la població autòctona i forana el coneixement del paisatge andorrà basat en la “descoberta” dels seus valors naturals des d'aquesta perspectiva integradora. Així es promouria també l'interès per conèixer els “altres” paisatges andorrans. Caldria valorar el paisatge, però no el “paisatge tòpic”, buit de contingut i experiències, sinó el paisatge com a suma de paisatges portadors de valors i qualitats diverses. El paisatge viscut, experimentat, interioritzat.

5.3. Paisatges rurals

Els paisatges rurals són aquells paisatges on els elements abiòtics i biòtics són importants però que funcionen no només amb energia natural sinó antròpica. Els elements antròpics també hi són presents, encara que no espacialment dominants, i li donen una fesomia particular. Bordes, parets de pedra seca, camins ramaders, canalitzacions d'aigua, feixes, etc. són els indicadors d'un paisatge que avui no es troba en progressió però que és indeslligable de la història del país. Andorra no hagués existit sense aquest paisatge, de modelat antròpic, originàriament moderat i equilibrat.

Els primers pobladors varen antropitzar aquest territori esquerp i difícil. Varen aprofitar els seus prats per fer pujar els ramats, varen cultivar cereals de muntanya i després patates per poder sobreviure en aquests llocs feréstecs i superar els llargs i crus hiverns, varen aprofitar els racons arrecerats per cultivar-hi hortalisses protegint-les, si calia amb parets de pedra seca, creant espais molt particulars dits hortals. Més tard varen adaptar plantes com el tabac (segle XVII). També varen lluitar contra l'erosió ocasionada pels forts pendents, construint murs de pedra seca que retenien el sòl per poder-hi cultivar.

Dels boscos varen saber aprofitar-ne la fusta per a la construcció, i també com a combustible durant algun temps pel carboneig que alimentà les fargues. En varen treure fruits i caça i això els va anar proporcionant alguns excedents que, a banda de sobreviure, els va permetre créixer.

Varen saber humanitzar un territori en el que semblava que l'espècie humana no hi tenia lloc, tot generant un paisatge propi i característic, al què fins i tot qualificaríem com a “paisatge andorrà”. Fins fa poc presentava una tendència regressiva, accelerada pel canvi econòmic d'Andorra cap a l'activitat comercial i turística i al “boom” de la construcció. És molt possible que, actualment, amb l'arribada de la crisi econòmica planetària aquesta tendència s'aturi. Els andorrans del segle XXI són conscients del valor d'aquests paisatges i reclamen la seva protecció i promoció (tal com s'ha

evidenciat amb les enquestes i entrevistes portades a terme pe CRES (Centre de Recerca Sociològica).

Per això des del punt de vista del paisatge es recomana maximitzar la protecció i potenciació, tot estudiant sistemes de promoció adaptats a l'època actual.

Els motius per a recomanar la protecció serien:

La importància històrica

Aquests paisatges han estat el bressol del país andorrà, i contenen un valor d'identitat que cal preservar.

Efecte coixí o amortidor

La presència d'aquest paisatge disminueix l'impacte del contacte brusc entre el paisatge urbà i el natural.

Estètica tranquil·litzadora i desestressant

El paisatge antropitzat presentant superfícies més o menys planes cultivades, verdes, amb presència d'aigua, bestiar pasturant... proporciona un efecte desestressant doncs assegura (ancestralment) l'existència de menjar i aigua, fonamentals per sobreviure, i una sensació de natura propera però domesticada.

Espai aparador seguint les principals vies de comunicació

És fonamental mantenir en bon estat els paisatges dels fons de vall ja que, de vegades, representen el primer encontre amb el país. Succeeix el mateix amb aquells punts de gran visibilitat.

Zones boscoses però dominades

Les zones amb bosc permeten donar una imatge més feréstega però al mateix temps un xic domesticada (camins forestals, tallafocs, aixoplucs, etc.), amb la qual cosa el paisatge es percep menys agressiu i més amable.

Bestiar i pastures: imatge d'alta muntanya

La presència de bestiar pasturant a les zones de prats de dall dona una imatge de paisatge propi d'alta muntanya contribuint a diferenciar i conferir-li un caràcter ben peculiar i propi del paisatge andorrà. Aquesta presència i la seva contraposició amb els paisatges urbans propers és un gran atractiu pels visitants.

Algunes de les propostes per potenciar aquests paisatges són:

5.3.1. Potenciar cultius tradicionals adequats a les zones altes

A partir de 1600 metres les possibilitats de cultiu són més reduïdes. Normalment, a banda de cereals com el blat, l'ordi o el sègol, es cultivava una mica de faves, pèsols i patates. Per això es podria potenciar:

- Cereals com el sègol, blat de moro farratger o civada
- Patata
- Prats de dall

5.3.2. Potenciar denominacions alimentaries d'origen i d'agricultura biològica

L'existència de productes alimentaris cultivats a la zona i provinents de l'agricultura biològica podrien comercialitzar-se i convertir-se en un atractiu o producte turístic més. En aquest sentit la rendibilitat dels cultius cal relacionar-la també amb la restauració, en una relació de mútua potenciació. Així per exemple es podrien promocionar la patata de les parròquies altes o crear una marca de cervesa local o pa de cereals per donar sortida al cereal autòcton.

5.3.3. Instaurar cultius de plantes aromàtiques i medicinals

Cultivar algunes plantes que es podrien adequar perfectament a la climatologia i condicions edàfiques i d'altitud, com la genciana. Per altra part, un seguit de plantes aromàtiques amb florides espectaculars a la primavera podrien utilitzar-se especialment a les zones apartador (prop dels eixos viaris més importants) i comercialitzar-se, en forma de diferents productes per a la salut, higiene i bellesa corporal. Aquests productes de marca pròpia es poden promocionar des dels establiments especialitzats i centres de salut, habituals i identificatius de l'oferta comercial i d'oci andorrana.

5.3.4. Disposar d'una ramaderia pròpia d'alta muntanya pirinenca

Criar el bestiar que tradicionalment ha estat més important a les valls com és el boví, l'oví, cabrum i equí. A banda de l'efecte també apartador que ja s'ha mencionat anteriorment del bestiar pasturant, els productes (carnis i derivats) també es poden comercialitzar (formatges, embotits, etc.). En aquest sentit, les iniciatives, de productes carnis certificats, preses en els darrers anys, en són un bon exemple. Igualment aquests productes cal relacionar-los amb la restauració i el comerç alimentari. A més, l'equí es pot utilitzar com a mitjà de transport turístic i altres activitats lúdiques i esportives.

5.3.5. Recuperar els camins ramaders

El traçat de les antigues carrerades del bestiar transhumant que als estius pujaven a les valls andorranes han estat elements singulars del paisatge. Recuperar i mantenir-los, encara que ara alguns d'ells pràcticament no s'utilitzin, es conservar un element del paisatge de gran valor històric. Per a comprendre la importància i empremta de la transhumància també es interessant relacionar-la amb la toponímia (mosquera, pleta...). Cal remarcar la possibilitat d'aprofitar els camins ramaders per establir itineraris amb diferents finalitats, segons situació i característiques (randonnées, trekkings ...)

5.3.6. Mantenir els elements antròpics propis del món rural

Bordes, cortals, orris, carboneres, murs de contenció de pedra seca, hortal, xarxes de camins, ponts, barraques de pastor, etc, formen part indiscutible del paisatge rural i alhora contenen un indiscutible valor històric i patrimonial (fotografia 11). Cal evitar-ne l'abandó, la degradació i la desaparició mitjançant inventaris i programes de rehabilitació i conservació integrada. Encara que potser ara no se'n faci l'ús original es poden reconvertir i fer-los funcionals actualment. En tot cas, la seva conservació és clau per la revalorització històrica i estètica del conjunt dels paisatges andorrans, ja que són elements connectors de les tres tipologies (naturals, rurals i urbans).

5.3.7. Programa educatiu per a identificar i valorar el paisatge rural

Caldria elaborar un programa per a la sensibilització vers el valor de la ruralitat com a fet cohesionant en el territori andorrà. El programa s'hauria de basar en el coneixement del paisatge rural, de les seves amenaces i oportunitats. De vegades els programes educatius se centren més en donar a conèixer el patrimoni "rellevant" dels diferents paisatges com espais naturals d'alt valor ecològic, o arquitectura singular, considerant menys els paisatges rurals en el seu conjunt. És important fomentar aquest coneixement i valoració perquè pot trencar la imatge estereotipada d'Andorra com un "país de muntanyes amb pistes d'esquí i nuclis de població amb moltes botigues", i enriquir la vàlua del seu paisatge en conjunt. A banda d'incloure el paisatge en els textos i continguts curriculars escolars, caldria fomentar la interacció directa entre escolars i paisatges, traient l'alumnat de les aules i multiplicant les sortides de descoberta i estudi dels paisatges d'Andorra. És difícil estimar allò que no es coneix.

Val a dir que la majoria d'aquestes propostes s'adiuen amb la Llei d'Agricultura i Ramaderia, de 22 de juny de 2000, del Govern d'Andorra. Així mateix en l'àmbit educatiu, en el mateix sentit, es detecten iniciatives interessants.

5.4. Paisatges urbans

Els paisatges urbans són aquells on hi ha una dominància clara d'elements i energies antròpiques. Ocupen poc espai en superfície i proporcionalment encara no un 2% del territori, però per la seva localització i transcendència com a nuclis vitals per on discorren els diferents fluxos econòmics, energètics, de persones, mercaderies, comunicació i serveis són unitats fonamentals i esdevenen el motor que mou el país així com les primeres impressions que s'emporta el visitant, atès que els eixos viaris discorren per les valls on es troben aquests paisatges. El creixement urbanístic, intens dels últims temps, ha contribuït a densificar aquestes zones i a desdibuixar el seu perfil i l'estètica dels sistemes constructius autòctons. La concentració i nitidesa paisatgística que caracteritza aquestes zones, fa només quaranta o cinquanta anys, s'ha anat transformant en una notable difusió i confusió.

Per altra banda és evident que les zones urbanes, en un país que progressa i augmenta en nombre d'habitants, han de créixer, però per això és molt important el control i l'ordre d'aquest desenvolupament per tal que sigui endreçat de manera sostenible i mantingui les característiques que li són pròpies per tal que no es produeixi el fenomen de la "urbanització" (models amb poca personalitat i dèbil diferenciació) que trivialitza i despersonalitza aquests espais.

Fotografia 11. Els camps de conreu, les feixes, les bordes o les xarxes de camins i corriols constitueixen elements de gran valor patrimonial i paisatgístic, propis del món rural i sovint amenaçats pels canvis d'usos i activitats econòmiques. A la imatge, vista parcial d'uns camps de conreu en actiu i d'uns edificis d'apartaments a l'alçada dels cortals d'Aixirivall i el bosc de la Peguera.

S'ha de considerar també que en un període relativament curt i sense temps d'adaptació progressiva, el país ha passat de ser tradicionalment rural a disposar de centres urbans que ofereixen tot tipus de serveis comercials i financers a més dels d'índole social corresponents a un país occidental desenvolupat. I en les darreres dècades s'ha especialitzat en serveis turístics, concretament en els relacionats amb la presència de neu i de comerç. Aquests fets han suposat un augment considerable de població d'origen forà per cobrir els serveis que es requereixen des de la construcció fins a la restauració passant per totes les especialitzacions educatives, sanitàries i administratives principalment.

Els avenços tecnològics han permès, per altra part, facilitar l'accés amb més rapidesa a diferents punts del país que a la vegada s'ha vist afectat també per la bombolla immobiliària, augmentant les construccions de forma exponencial, sense donar temps a planificar urbanísticament el territori amb criteris de sostenibilitat.

La disponibilitat d'espai, amb les seves característiques topogràfiques, és un factor que limita el territori apte per a la construcció. Per això cal aguditzar l'enginy, i fer ús dels nous materials i tecnologies constructives per adequar els edificis a les característiques físiques del terreny per tal d'aconseguir que s'adaptin sense causar un impacte visual negatiu. La recomanació seria aliar-se amb el territori i el paisatge, en lloc d'enfrontar-s'hi.

A escala urbana els paràmetres de contaminació visual que es poden considerar principalment són la ruptura de l'skyline, quan els elements antròpics trenquen l'horitzó tradicional (línia del perfil d'origen antròpic) o mescla dels dos (natural i antròpic identificatiu). Un altre paràmetre és el que es refereix a les proporcions disruptives que per les seves formes o volumetries contrasten disharmònicament en el conjunt. Quan un element destaca pel color, creant una sensació harmònica, estem parlant de cromatisme concordant, i no serà així quan el contrast provoca inestabilitat, fragmentació, irregularitat, o altres sensacions poc harmòniques.

Finalment, un altre paràmetre de contaminació visual és la poca adaptació dels espais urbans dels elements a la cultura local i a la seva singularitat. Els elements aliens a la tradició cultural poden causar contaminació visual si no s'integren adequadament en el conjunt. Per exemple, els murs de contenció de certs materials, dimensions i ubicacions poden causar una contaminació visual considerable. Una forma de paliar-ho seria mimetitzant formes i coloracions amb l'entorn.

Un altre fet que pot incidir en la contaminació visual és la publicitat i senyalística no normativitzada (rètols, anuncis, llums...) que sovint hi ha en excés en els nuclis de població, especialment en els molt comercials.

Propostes pels paisatges urbans:

5.4.1. Evitar la continuïtat entre els nuclis urbans

A causa de l'estretor de les valls on s'han instal·lat els nuclis urbans i per on discorren les vies de comunicació, la tendència és a seguir construint al llarg de les vies –transformant carreteres en avingudes o carrers-, no deixant cap espai lliure d'elements urbans entre nucli i nucli amb la qual cosa es desdibuixen els límits i les identitats de les poblacions creant un efecte de dissolució de la continuïtat que proporciona una imatge poc clara o il·legible.

Per això es important esponjar zones crítiques de nuclis urbans i crear espais interposats, és a dir, lliures, entre poblacions. Però també cal compactar i densificar nuclis abans de créixer desbordant els límits actuals que tenen les poblacions, seguint els models bàsics de sostenibilitat.

5.4.2 Regular les volumetries i alçades de les construccions

La presència molt propera de relleus pronunciats, atès que les valls on s'instal·len els nuclis urbans són molt tancades, ha provocat que s'edifiqués també als vessants, trencant-se a vegades de manera espectacular les siluetes i volumetries geomorfològiques naturals, creant un efecte força disharmònic. Per aquest motiu s'haurien de respectar els vessants i controlar molt les excavacions i les edificacions en aquestes zones si resulta inevitable construir-hi. En tot cas s'hauria d'harmonitzar les línies de coronació per tal d'evitar l'efecte de “dents de serra” en l'skyline en les edificacions situades als vessants elevats.

5.4.3. Mantenir l'estètica rural en els nuclis tradicionals

Pel que fa a materials emprats, cromatisme dels edificis i estil és aconsellable mantenir l'estil rural per donar coherència al conjunt, al menys en els nuclis antics, i en aquells que per la seva ubicació s'integren en àrees rurals. En aquests nuclis cal vetllar especialment pel manteniment i coexistència d'elements antròpics propis de món rural, tant pel seu valor intrínsec com per afavorir una determinada estètica identificativa. També en aquests indrets és possible trobar elements romànics que contribueixen a la posada en valor d'aquests espais.

5.4.4. Integrar àrees verdes per esponjar i donar continuïtat amb el paisatge circumdant

La presència de zones enjardinades en els nuclis urbans, al temps que espongen la compacitat pròpia d'aquest indrets, serveix de nexa que enllaça de manera natural amb els paisatges que es troben a frec de les ciutats. És aconsellable emprar espècies vegetals pròpies de la zona per aconseguir l'efecte de naturalitat i reforçar la sensació d'imbricació entre paisatges, sense presentar una brusca solució de continuïtat. En cas de existir diverses ubicacions possibles per un espai obert, cal inclinar-se pel que presenti una major amplitud visual (fotografia 12).

5.4.5. Considerar, amb prudència, el creixement en alçada d'edificis singulars

A causa del poc espai disponible per a la construcció a les valls s'aconsella, en el cas de necessitat de nous edificis, esperar la creativitat i utilitzar nous materials, créixer en alçada, vigilant la contaminació visual, però al mateix temps creant alguns edificis singulars, sostenibles i que donin caràcter innovador i peculiar als centres urbans més destacats, alhora que mostrin un esforç d'adaptació i integració al conjunt que l'envolta. Això només és aconsellable en els fons de vall amplis i a l'interior dels nuclis urbans, recomanant-se alhora l'esponjament de la zona amb la integració d'espais oberts i enjardinats al voltant d'aquests edificis.

5.5.6. Millorar el paisatge interior urbà

Caldria regular, o en tot cas fer complir normatives, en els sistemes publicitaris, tant d'establiments com en tanques, així com les incidències i potències de la il·luminació instal·lada. La via pública i els espais per a vianants haurien de tenir la màxima presència i la més alta qualitat possible (ambiental, paisatgística, lumínica, fònica, de comoditat i seguretat, volum de trànsit, etc.) per tal que el passeig urbà i els espais de sociabilitat fossin també una de les qualitats fonamentals d'aquest paisatge.

Igualment caldria avançar en aconseguir generalitzar una certa "estètica comercial" que, a més d'atraure clientela, afavoreixi el plaer de "badar" davant els aparadors. Una passejada per una zona comercial amb botigues ben arranjades és un atractiu per a tot visitant i per a la població autòctona.

Fotografia 12. Els espais oberts, ja siguin caps de conreu, parcs o jardins, atorguen una qualitat indiscutible als nuclis urbans. A la imatge, Ordino des del bosc de l'Estall.

5.4.7. Programa educatiu per la lectura del paisatge urbà

És a la ciutat on més es desenvolupa l'esperit crític i participatiu de la població a l'hora de posicionar-se sobre el seu desenvolupament, ja que és on la gent més hi viu i hi treballa. Els problemes i els dilemes del creixement urbanístic s'hi concentren i es fan més evidents en el dia a dia. És per això que cal fomentar especialment l'educació i la sensibilització per a la sostenibilitat dels paisatges urbans. Conèixer el passat (patrimoni històric) i comprendre el present (realitat actual), són fases prèvies per a afavorir que la població s'impliqui positivament en el futur de la seva ciutat. Caldria planificar programes educatius que, des del coneixement, plantegin les problemàtiques i les possibles solucions.

5.5. Els grans reptes de la gestió del paisatge andorrà

Lligat a l'evolució econòmica i previsions a curt termini, així com als criteris mediambientals del govern andorrà, la gestió del paisatge esdevé una de les preocupacions lògiques, a causa de la demanda al respecte de la població i de la necessitat de salvaguardar aquest patrimoni tan important i tan definidor del país.

Considerant que, en aquests moments, el creixement urbanístic ha entrat en una certa crisi i que el turisme, un dels serveis bàsics d'Andorra, té competència; i atès que la situació a nivell mundial presenta unes previsions de recessió evident, és el moment de

tenir clares les opcions i prendre mesures convenients per a potenciar i mantenir com a patrimoni i potenciar el paisatge andorrà i les seves característiques peculiars que s'han mencionat al llarg d'aquest document.

Hi ha uns reptes fonamentals que la gestió del paisatge hauria de resoldre amb una certa celeritat:

- Protegir els espais naturals d'interès i els hàbitats de les espècies amenaçades, però facilitant l'accés i el coneixement de manera respectuosa d'alguns d'aquests espais.
- Potenciar i protegir, o mantenir, els espais rurals. Obtenir productes que es puguin comercialitzar per la seva singularitat (ecològics, saludables, originals, etc) i vincular-los a la oferta del país: restauració, comerç, centres de salut, etc.
- Avançar en una proposta urbanística sostenible que permeti el creixement però mantenint una qualitat i estètica urbanes elevades, millorant les ja existents. Procurar omplir els espais en sòl urbà consolidat, allà on la massa crítica no ho desaconselli.
- Innovar en sistemes de transport col·lectiu i connexions amb el mínim impacte visual, així com millorar les zones aparador del país que discorren a les vores dels principals eixos. S'aconsella continuar identificant els impactes visuals més evidents i minimitzar-los mitjançant pantalles d'arbres perennifolis o recobrint les grans superfícies cimentades amb diferents tipus de vegetació o utilitzant altres tipus de materials menys impactants visualment.
- Millorar i ampliar qualitativament l'oferta turística lligada amb el paisatge i considerar l'Andorra de les quatre estacions, no només la del temps de neu. Invertir en la recerca de noves propostes, atractives, locals, diferenciades i assequibles econòmicament i físicament. Moltes poden anar lligades a les tradicions rurals (tangibles i intangibles), distribuint pel territori l'actual concentració de visitants a les ciutats i pistes d'esquí.

5.6. Recomanacions específiques per al turisme

Atès que s'ha realitzat la diagnosi de potencialitat per al turisme, creiem convenient matisar una sèrie de recomanacions específiques per al desenvolupament dels sis tipus de turisme contemplats per a reforçar i ampliar una oferta turística coherentment relacionada amb les característiques del paisatge andorrà.

La societat ha valorat sempre el Paisatge en funció de la seva utilitat i d'acord a les necessitats prioritàries en cada moment. Recentment ha augmentat notablement el fenomen de la terciarització del paisatge, és a dir el seu consum turístic.

Avui el paisatge, com a recurs visual i escènic, és la base de la creixent demanda social d'activitats recreatives i turístiques, de manera que el paisatge esdevé alhora espectacle visual i escenari d'activitat diversificades.

En la mesura que el paisatge com a bé de consum es revalua, cal vetllar per a garantir l'equilibri entre la preservació i l'ús turístic, ja que són les qualitats paisatgístiques les que sostenen el valor econòmic del paisatge-

Els reptes a considerar es basen en planificar amb visió de futur estratègies de competitivitat i ofertes d'oci de qualitat, ja que està demostrat que els turistes són cada cop més exigents.

Algunes de les característiques amb que es defineix el turisme actual, són aplicables al perfil dels visitants més habituals a Andorra, ja que generalment fugen de les grans conurbacions urbanes (l'escapada) i cerquen rebaixar el grau d'estrès alhora que desitgen fer coses diferents i úniques.

En un món globalitzat, cada cop el turista cerca més la personalització i la singularitat i Andorra la pot oferir sense grans costos de desplaçament: paisatges diversos i propers i amb concentració i diversitat d'oferta turística.

Ara bé, per a mantenir i potenciar el reclam dels paisatges andorrans cal considerar les fites del turisme sostenible, doncs és evident que la rendibilitat del turisme sostenible és alhora ecològica, econòmica, sociocultural i paisatgística.

El turisme responsable es fonamenta en el coneixement del paisatge de les característiques que el fan atractiu i dels processos socials i ecològics que el determinen. El turisme responsable cerca experiències gratificants en paisatges de qualitat (atractius i ecològicament sostenibles). Seria interessant crear uns pols d'atracció que aglutinessin un conjunt de valors patrimonials que permetessin definir unes icones que Andorra pot oferir.

5.6.1. Turisme de neu

L'esquí i altres activitats lúdiques i esportives vinculades directament a la presència de neu, són clarament identificadores del paisatge andorrà. Avui només són activitats d'oci i esport, però el desplaçament per la neu té la seva història. Pot ser interessant crear un “museu de l'esquí i la muntanya”, on es relacioni el medi físic d'Andorra, amb les necessitats de desplaçament de la població segons èpoques i formes de vida. També conèixer els equipaments inicials (materials, formes...) pot ser il·lustratiu pels esquiadors actuals. A més, es poden dissenyar itineraris per la neu amb equipaments antics per zones controlades i altres activitats interactives, virtuals i de simulació.

Un dels problemes bàsics de les pistes d'esquí és l'accessibilitat i les grans superfícies necessàries destinades a aparcament. Seria interessant potenciar solucions (amb disseny i integració molt acurats) del tipus *Funicamp*, que a més serveixen de reclam fora d'estació.

5.6.2. Turisme de lleure i d'aventura d'estiu

Caldria unificar i controlar l'oferta d'aquest tipus de turisme, perquè algunes varietats poden ser les més agressives amb el medi. Fora interessant elaborar un “catàleg de lleure i aventura” que categoritzés el espai adequats segons les diferents activitats que s'hi poden fer. Per cada zona caldria indicar ubicació concreta i pautes d'accessibilitat,

frequència i càrrega. Igualment per cada activitat en caldria destacar tant l'atractiu com recomanacions i límits.

De la mateixa manera, a través de la oferta de turisme de lleure i aventura es poden promocionar els valors dels paisatges andorrans, sigui per al seu caràcter abrupte o pels espais oberts que ofereix. El coneixement geogràfic d'Andorra pot ser un objectiu per esportar el turisme de lleure i aventura. Algunes infraestructures del turisme de neu poden ser aprofitades per altres tipus de turisme (fotografia 13).

5.6.3. Turisme de senderisme i ecoturisme

Aquest turisme, és habitualment respectuós amb el medi –llevat de situacions de sobrecàrrega- perquè de per si ja es basa a cercar la qualitat paisatgística i els valors naturals de l'entorn. És doncs important potenciar-lo i facilitar-lo al màxim. Caldria vincular-lo directament a la recuperació dels antics camins informant i cartografiant per exemple les “rutes de la transhumància”. Alhora caldria indicar els diferents graus d'accessibilitat, tipologia i punts d'interès de cada ruta (fites), oferint alternatives de més o menys dificultat, per ampliar el ventall de públic interessat. Cal considerar que sovint el públic de certa edat és qui més valorarà aquesta oferta si no es presenta com exclusiva d'una determinada forma física (excursionisme de llargues travesses i per indrets escapats).

Un aspecte a potenciar és la creació de punts d'observació accessibles, amb espais de descans i amb informació (senyalística) per gaudir de panoràmiques de paisatge.

Es podrien crear uns punts de partida i recollida d'excursionistes (transport públic adequat) on també es concentrin les deixalles, facilitant la seva retirada.

5.6.4. Turisme cultural

Molt té per oferir Andorra, adreçat al turisme cultural, però sovint el visitant no ho considera prou o ho desconeix. Seria bo que el visitant disposés fàcilment de l'oferta de manera integrada, destacant-ne la relació, de manera que en fer la ruta del romànic és desvetlli l'interès en conèixer altres elements identificadors de formes de vida d'altres èpoques i vinculades amb el paisatge (ruta del ferro, ruta del món rural, visita a molins, fargues, serradores, etc.).

Un element únic i molt interessant, és la “història de la organització políticoadministrativa d'Andorra”, que encara perviu. La història ha contribuït a forjar el paisatge actual. L'agricultura s'ha desenvolupat prop de les propietats privades situades al fons de La Vall. La pastura se centra en l'ús de la propietat col·lectiva. La regulació d'aquesta i l'aprofitament del bosc obliga a establir unes normes (“Úsos i Costums”) i unes institucions (Quart, Comú) que han de vetllar per al seu compliment. Existeix una gestió tradicional i ancestral del territori lligada al territori del Quart i a l'explotació agrícola i pastoral del seu terme. L'aplicació d'aquestes mesures ha comportat una determinada ordenació del territori i, per tant, l'existència del paisatge heretat.

Fotografia 13. Algunes infraestructures o determinats equipaments poden tenir un ús principal per a un tipus de turisme i un de secundari per a un altre, com ara els telecadires, que tant poden emprar-se en el turisme de neu com en el de lleure o, fins i tot, el de senderisme. A la imatge, telecadira de Grandvalira, a l'alçada de Soldeu, des de els Espiolets.

La història de les parròquies, dels comuns, etc. no es troba prou divulgada en termes didàctics i entenedors, que arribin al gran públic visitant. S'hauria d'incloure en la oferta de turisme cultural un espai destinat a explicar aquesta organització, de manera visualment atractiva, i que aproximi el públic a la realitat territorial d'Andorra. Hi ha un altre element identificatiu d'Andorra, que es podria promocionar més: la seva situació geopolítica. Un petit Estat europeu, amb identitat pròpia i alhora receptor de les cultures dels estats veïns. "Andorra pont cultural a Europa", podria ser al lema amb que és presentés la història més recent del país i les perspectives de futur, en aquest espai destinat a "ensenyar" Andorra i promocionar els seus paisatges. Seria oportú desenvolupar, en el possible, el turisme de reunions i congressos, ja que el país disposa d'una bona infraestructura per a aquest tipus d'activitats a tocar de paisatges amb gran atractiu.

5.6.5. Turisme comercial i recreatiu urbà

Aquest turisme ha estat, un dels atractius del país durant dècades. Tot i que ara la gent ja no va tan a Andorra només per comprar, és inevitable sentir dir: "Si has d'anar a Andorra, aprofita per comprar...". És important no perdre el reclam comercial i potenciar-lo mitjançant la planificació d'una bateria d'actuacions diverses però confluents:

- Promocionar comerços especialitzats en la venda de productes locals, autòctons i de qualitat.
- Diversificar la oferta de productes, siguin locals o forans.
- Redissenyar els espais urbans comercials de manera que afavoreixin la passejada, no solitària però sense aglomeracions.
- Potenciar el transport públic, augmentant freqüències i parades en les zones comercials.
- Vetllar per una estètica comercial amable i atraient que no contami visualment però que convidi a mirar els aparadors.
- Augmentar l'oferta de restauració amb bona relació qualitat-preu, a les zones comercials.
- Intensificar l'oferta d'esdeveniments culturals en àrees urbanes.

5.6.6. Turisme de benestar i promoció de la salut

Aquest turisme, emergent els últims anys, s'hauria de convertir en uns dels pilars de la oferta turística a Andorra, perquè el país té elements clau per desenvolupar-lo en equilibri amb el seu paisatge. “Salut a Andorra” podria ser un lema per aquell sector potencial de visitants que cerquen tranquil·litat, bons aliments, teràpies especialitzades, passejades o esports relaxants. Les actuacions de promoció s'haurien de coordinar vetllant per oferir productes, llocs i establiments turístics que responguin a aquesta demanda amb “marca andorrana” i que no fossin models massa estereotipats.

El paisatge andorrà ofereix unes particularitats adequades per aquest tipus de turisme. Elements propis del seu paisatge com les aigües termals, aire net, abundant vegetació prop dels llocs habitats o plantes medicinals són recursos potencialment *desestressants*. Seria interessant i recomanable oferir activitats per reduir l'estrès, programades i conduïdes per experts, en el marc del paisatge natural i rural tan idoni per aquests menesters.

El cultiu biològic de productes propis de l'alta muntanya pot proporcionar aliments saludables que es poden oferir també des de la restauració andorrana.

L'ús de medicines alternatives i estades per a la promoció de la salut i prevenció de la malaltia emmarcades en el paisatge poden ser una bona simbiosi i una bona proposta per aquest turisme que es preveu vagi en augment en les properes dècades.

Paral·lelament s'hauria de vetllar per la descongestió del trànsit, així com tenir cura de les actuacions urbanístiques i arquitectòniques. Es podria insistir en la bioconstrucció i potenciar aquelles localitzacions en zones poc estressants considerant índex com: la panoramicitat, naturalitat, qualitat panoràmica, absència de contaminacions acústiques, visuals i olfactives, fragmentabilitat o identificabilitat.

El turisme de benestar i promoció de la salut cerca un entorn equilibrat, una bona accessibilitat, i una oferta selecta en els productes, i en aquest cas el paisatge esdevé especialment producte, ja que la seva qualitat generarà un saludable benestar físic i psicològic. Aquesta oportunitat que, entenem, podria ser rellevant per a Andorra exigeix, tanmateix, un context de qualitat en què el paisatge hi desenvolupa un paper determinant.

